

Pål Kolstø. Nasjonsbygging i Eurasia. Nordisk Østforum, 1995, vol 9(1), 39-54.

Arkivert i DUO med tillatelse fra NUPI.

Lenke til NUPI <http://www.nupi.no/>

Lenke til tidsskriftet

http://www.nupi.no/publikasjoner/tidsskrifter/nordisk_oestforum/

NASJONSBYGGING I EURASIA

av Pål Kolstø

'Ved Sovjetmaktens fall så femten nye stater dagens lys'. Overfladisk sett er denne påstanden helt uproblematisk, men for en grundigere analyse er den sterkt misvisende. En 'stat' i ordets fulle betydning oppstår ikke automatisk ved at territoriets innbyggere eller deres valgte representanter proklamerer politisk uavhengighet, heller ikke ved at den blir internasjonalt anerkjent. Av en stat kreves det at den har kontroll over sine grenser, har monopol på væpnet forsvarsmakt på sitt territorium, er i stand til å innkreve skatter og avgifter innenfor dette territoriet, etc. Til dette trengs det et minstemål av administrasjons-apparat, sentralt og lokalt, og visse alment aksepterte regler og rutiner for hvordan disse oppgavene skal løses.

Dette var vilkår som stort sett ikke var oppfylt i de nye eurasiatiske statene ved Sovjetunionens fall vinteren 1991-92. Forsvarsmakten og den økonomiske styringen var utenfor statens kontroll, med felles generalstab og felles seddelpresse i Moskva. Administrasjonen var underbemannet, med unntak av Russland, som overtok det gamle Senterets styringsorganer og derfor hadde en altfor *stor* sentraladministrasjon. Grensevern fantes ikke, ikke engang markering av hvor grensene går i terrenget.

Derfor bør vi heller si at vinteren 1991-92 ble *grunnsteinene* lagt til fremveksten av 15 nye stater i Eurasia. Oppbyggingen av statlige styringsorganer og andre statsattributter er en langvarig prosess som vil pågå i mange år fremover. Hvilken former og hvilket tempo denne prosessen vil få, avhenger av en rekke forhold: Økonomisk ryggrad, geografisk plassering, omverdenens og ikke minst nabostatens holdninger, befolkningens kulturelle og demografiske sammensetning og elitens politiske veivalg, for å nevne noen av de viktigste.

I denne artikkelen vil vi la de økonomiske og institusjonelle sidene ved statsbyggingen ligge og i stedet konstatere oss om noen sentrale politiske og kulturelle aspekter. For at staten skal bestå som en enhet er det nødvendig at også dens befolkning har en følelse av å utgjøre en enhet. Den må være knyttet sammen med et felles verdisett og felles lojalitet til de samme institusjonene og symbolene. Dette behøver ikke bety at alle landets innbyggere skal oppfatte seg som like i kulturell henseende. Det kan godt gjøre seg gjeldende sterke regionale forskjeller (som i Norge) og disse forskjellene kan endog komme institusjonelt til uttrykk gjennom en føderal statsstruktur. Med det er uomgjengelig nødvendig at det er bred enighet over det politiske og geografiske kartet om statens legitimitet og om prinsippene for dens struktur.

Sovjetunionen var offisielt definert som en multinasjonal føderasjon. Med ett unntak er alle arvtakerstatene proklamert som *nasjonal-stater*. (Unntaket er Russland, som vi skal komme tilbake til.) 'Nasjonalstat' er et helt sentralt begrep i det moderne statsvitenskapelig og politiske begrepsapparat, men uheldigvis er det langt fra entydig. Til dels brukes det om enhver moderne stat i motsetning til de gamle *dynastiske* statene. Moderne stater definerer sitt ansvars- og kompetansefelt langt videre enn stater i tidligere århundre. De nøyer seg ikke med å kreve inn skatter og forsvare landet mot indre og ytre fiender, men har også klare målsettinger og strategier for å heve befolkningens levestandard, utdanningsnivå og helse, vil knytte landet bedre sammen med tettere infrastruktur, etc.

Nasjonalstaten defineres også i motsetning til *imperiet*. Et imperium blir vanligvis forstått som et heterogen stat holdt sammen med ytre tvangsmidler mens den mer homogene nasjonalstaten bygger på befolkningens tilslutning. Imperiet har undersåtter, nasjonalstaten

har borgere. Et springende punkt er hva som utgjør bindemiddelet i borgernes samhørighetsfølelse. Det henger sammen med at det finnes to svært forskjellige oppfatninger av hva en *nasjon* er for noe. Enkelte definerer nasjonen politisk, som summen av statens borgere/innbyggere. I denne forståelsen holdes nasjonen sammen av felles territorium, felles myndigheter og felles politisk historie. Dette har vært den dominerende forståelse i Vesten, og denne begrepsbruken har nedfelt seg f.eks. organisasjonsnavnet FN, 'De Forente Nasjoner'.

Det finnes imidlertid en rivaliserende oppfatning av nasjonen som en *kulturell* størrelse, holdt sammen av felles språk, felles tradisjoner, folklore, religion, etc, kort sagt: den *etniske* nasjon. Denne oppfatningen har dype røtter i den østlige del av Europa, noe som åpenbart henger sammen med at de multinasjonale imperier overlevde mye lenger i denne del av verden. Staten var imperial og nasjonen var ikke-statlig.

Som en del av motstandskampen mot imperiene kjørte man frem tanken om nasjonenes selvstømmelse forstått som den etniske gruppes rett til å organisere sin egen stat.

Også i Sovjetunionens ble 'etnos' og 'nasjon' langt på vei oppfattet som samme sak. Tanken bak den sovjetiske føderasjonen var at alle de store etniske gruppene skulle ha sin egen republikk, sin egen kvasistat, innenfor Unionen av Sosialistiske Sovjetrepublikker. Disse gruppene ble gjort til *titulærnasjoner* i de enkelte republikkene ved at den ukrainske sovjetrepublikk ble oppkalt etter ukrainerne, den estiske etter esterne, osv. Innenfor 'sitt' territorium ble titulærnasjonene gitt visse kulturelle særrettigheter, især når det gjaldt utdannelses- og språkpolitikken. Slik ble befolkningens tradisjonelt etniske nasjonsforståelse styrket snarere enn svekket under kommunismen. Samtidig gjorde sovjetmyndighetene ingenting for å skape etnisk rene sovjetrepublikker i demografisk forstand. De mange folkegruppene hadde i århundrer bodd svært sammenfiltret, nesten ingen steder var tilnærmedesvis sammenfall mellom etniske og administrative grenser i den sovjetiske føderasjonen. I tillegg fant det i vårt århundre sted en betydelig migrasjon over republikkgrensene som en følge av den omfattende industrialisering og urbanisering landet gjennomgikk.

Dette er den dobbelte arv makthaverne i de nye statene trekker med seg når de idag går i gang med sine nasjonsbyggingsprosjekter: På den ene siden et ekskluderende nasjonsbegrep - de som ikke deler titulærnasjonens kultur og språk er heller ikke medlemmer av 'nasjonen'. På den annen side etno-demografiske realiteter som gjør at den ikke-titulære befolkningen utgjør en betydelig minoritet, i noen tilfeller bortimot halvparten av landets innbyggere. (se tabell)

De post-sovjetiske nasjonsbyggingsprosjektene har pågått i bortimot tre år, og visse mønstre har avtegnet seg, ikke alltid de man hadde ventet på forhånd. Nesten overalt blir titulærnasjonen plassert i sentrum av prosjektet og gitt visse fordeler, implisitt eller eksplisitt, men måten dette gjøres på er ofte svært forskjellig. Samtidig ville det være galt å hevde at de nye statene ensidig orienterer seg i retning av det etniske nasjonsprinsipp. De fleste har også tatt opp elementer fra det vestlige, politiske nasjonsbegrep, reellt og/eller deklarasjonsbegrep. Begge disse to nasjonsbegrepene har som regel flyttet med inn i de nye statene i et uavklart samboerforhold, uten at nasjonsbyggerne alltid har vært seg bevisst spenningen mellom dem.

Ved et etnisk nasjonsbyggingprosjekt blir titulærbefolkningens symboler og tradisjoner satt lik statens symboler og tradisjoner og gjort normerende for hele befolkningen. Myndighetene forsøker å skape så stort sammenfall mellom den etniske og den politiske nasjon som mulig. Dette kan skje gjennom assimilering, ved at minoritetene utvandrer, eller

på andre måter. I et *politisk* statsbyggingsprosjekt søker myndighetene å sikre seg alle borgernes lojalitet uten å forsøke å påvirke utviklingen av deres kulturelle egenart. Man forsøker å hente frem eller utarbeide felles politiske tradisjoner og symboler som ikke er knyttet til én bestemt gruppe. En svakhet ved en slik strategi er at disse symbolene som regel har langt mindre emosjonell kraft enn de etniske symbolene, og ofte vil bli oppfattet som kunstprodukter. Likefullt det fullt ut mulig å tenke seg at store grupper - endog hele befolkningen i et land - utvikler et dobbelt sett identiteter: politisk er de stolte over å være borgere av nettopp *sin* stat, kulturelt er de stolte over å være medlemmer av sin etniske gruppe.

I forbausende høy grad har de nye statene valgt forskjellige modeller i sin nasjonsbygging. Langt på vei kan variasjonene forklares ut fra de demografiske, historiske og kulturelle forskjellene statene i mellom. I denne artikkelen vil vi sammenligne nasjonsbyggingsprosessen i de enkelte sovjetiske arvtakerstater med henblikk på deres respektive utgangspunkt, de nasjonsbyggingsmål de selv setter opp, og de virkemidler de bruker å få nå dem. Det sier seg selv at i artikkelformatet vil det ikke være mulig å fange opp mer enn hovedtendensene mens mange nyanser vil gå tapt. Flere detaljer og kanskje også andre vurderinger vil leseren kunne finne i de landevise artiklene i dette nummeret av *Nordisk Østforum*.¹

Fremstillingen vil fokusere på to hovedaspekter: det deklarasjonelle og de faktiske handlinger. Viktige signaler om hvilken nasjonsbyggings-linje myndighetene vil følge kan man finne i offentlige dokumenter som uavhengighetserklæringer, grunnlovstekster og andre lovtekster, så som lover om nasjonale minoriteter, om statspråk, etc. Slike dokumenter vil ofte ikke være mer enn politiske hensiktserklæringer. Hvorvidt makthaverne har evne og vilje til å følge dem opp vil være et åpent spørsmål. For å få svar på det må vi studere deres konkrete politiske handlinger.

Baltikum.

Litauen, Latvia og Estland var selvstendige stater i mellomkrigstiden. Dette forhold har viktige konsekvenser for deres valg av nasjonsbyggings-strategi i dag. Under perestrojka proklamerte balterne ikke opprettelse av nye nasjonal-stater, men gjenoppsettelse av de stater som var blitt tvangsinnlemmet i Sovjetunionen 50 år tidligere. I motsetning til de tolv andre post-sovjetiske statene skal de strengt tatt ikke oppfattes som sovjetiske arvtakerstater. De gjør ikke krav på noen del av Sovjetunionens eiendommer eller utestående fordringer, men krever i stedet erstatninger for de skader okkupasjonen har påført dem.

De gamle statssymbolene fra mellomkrigstiden - flagg, nasjonalsanger, riksvåpen, etc. - blir hentet frem igjen og er sterkt ladet med det positivt emosjonelle innhold som myndigheter i alle land ønsker at slike symboler skal ha. Dette skyldes ikke minst at de var forbudt i sovjetperioden. Nå kan de brukes som demokratiske motsymboler mot de forhatte sovjetsymbolene.

Tabell 1

Språk, religion og etniske forholdstall (1989) i de sovjetiske arvtakerstatene

¹ For en bredere behandling av det samme emnene henvises leseren også til min forskningsrapport 'National Minorities in the Non-Russian Soviet Successor States of the Former Soviet Union', RAND corporation, DRU-565-FF; og *Russians in the Former Soviet Republics*, Hurst & co, London, 1994, og Karen Dawisha og Bruce Parrott, *Russia and the New States of Eurasia*, Cambridge University press. Cambridge, 1994.

<i>Nasjon</i>	<i>titulær-befolkningens språk</i>	<i>titulær-befolkningens tradisjonelle religion</i>	<i>titulær-befolkningen i %</i>	<i>største minori-tets-gruppe</i>	<i>nest største minori-tets-gruppe</i>
Russland	indoeuropeisk, østslavisk	kristen, ortodoks	81,5	tatarer 3,7	ukrainere 2,9
Estland	finno-ugrisk	kristen, luthersk	61,5	russere 30,3	ukrainere 3,0
Latvia	indoeuropeisk, baltisk	kristen, luthersk/katolsk	51,8	russere 34,0	hviteruss 4,5
Litauen	indoeuropeisk, baltisk	kristen, katolsk	79,5	russere 9,4	polakker 7,0
Hviterussland	indoeuropeisk, østslavisk	kristen, ortodoks/uniert	77,8	russere 13,2	polakker 4,0
Moldova	indoeuropeisk, romansk	kristen, ortodoks	64,4	ukrainere 13,8	russere 13,0
Ukraina	indoeuropeisk, østslavisk	kristen, ortodoks/uniert	72,7	russere 22,1	jøder 0,9
Georgia	kaukasisk	kristen, ortodoks	70,0	armenere 7,9	russere 6,3
Armenia	indoeuropeisk, sui generis,	kristen, monofysitisk	93,3	azeri 2,5	kurdere 1,7
Azerbajzjan	tyrkisk	shia islam	82,6	russere 5,6	armenere 5,5
Turkmenistan	tyrkisk	sunni islam	71,8	russere 9,5	uzbeker 8,8
Tadzjikistan	tyrkisk	sunni islam	62,2	uzbeker 23,3	russere 7,6
Uzbekistan	tyrkisk	sunni islam	71,2	russere 8,3	tadzjiker 4,6
Kirgisistan	tyrkisk	sunni islam	52,2	russere 21,5	uzbeker 12,9
Kazakhstan	tyrkisk	sunni islam	39,6	russere 37,8	tyskere 5,7

I valg av nasjonsbyggingsstrategi er balterne i noen grad bundet av føringene fra mellomkrigstidens løsninger. Likevel ser vi at de ofte forholder seg langt friere til arven fra mellomkrigstiden enn man i utgangspunktet skulle forventet. Latvierne har beholdt den forrige grunnloven, men skriver helt ny statsborgerskapslov. I Estland har man gjort nøyaktig motsatt. Helt ny grunnlov ble vedtatt i juni 1992, mens statsborgerskapsloven fra 1938 er reaktivisert, med visse endringer. I begge statene har man imidlertid trukket den konklusjon at bare de som var statsborgere i mellomkrigstidens republikk og deres etterkommere har automatisk krav på statsborgerskap. Alle sovjetborgere som har flyttet til landet etter Den annen verdenskrig må søke om å få bli statsborger (= bli medlemmer av den politiske nasjonen) etter nærmere bestemte kriterier. I Latvia er disse kriteriene ennå ikke vedtatt etter tre års dragkamp, men alt tyder på at de vil bli svært restriktive. Av de ca. 600 tusen personer i Estland og ca. 900 tusen i Latvia som ikke tilhører titulærnasjonen er det godt under en firedel som kvalifiserer til automatisk statsborgerskap. Det vil si at i begge disse landene defineres den politiske nasjon som vesentlig snevrere enn den bofaste befolkningen.

Også i Litauen er dagens statsmakt proklamert som en direkte fortsettelse av mellomkrigstidens litauiske republikk, men i dette landet har dette ikke fått konsekvenser for tildeling av statsborgerskap. Dette har sammenheng med to forhold. For det første er titulærnasjonens andel av den samlede befolkningen vesentlig større, ca. 80% (mot ca. 60% i Estland og ca 52% i Latvia). De etniske litauerne føler derfor ikke at deres kultur og egenart er truet av fremmed kulturpåvirkning i samme grad som mange latviere og estere åpenbart gjør. For det annet ble den litauiske statsborgerskapsloven vedtatt allerede i november 1989,

dvs. på et tidspunkt da Litauens uavhengighet ennå ikke var anerkjent av verdenssamfunnet. Statsborgerskapsloven ble brukt som et middel til å oppnå slik anerkjennelse, og måtte av den grunn være så liberal som mulig. I Latvia og Estland ble statsborgerskapsdebatten utsatt til etter at uavhengigheten var oppnådd.

Som vi har sett kan Estland og Latvia på grunn av de historiske og statsrettslige forhold definere det store flertall av ikke-estere/ikke-latviere ut av den politiske nasjonen uten å ty til eksplisitt etniske kategorier i lovverket. Likevel har mange observatører hatt en klar oppfatning av at den underliggende motivasjon bak statsborgerskapslovingen i disse landene er klart etnisk. Mange estiske og latviske politikere har mer eller mindre offisielt hevdet at det må være et langsiktig mål å få minoritetenes andel av befolkningen ned på samme nivå som i mellomkrigstiden (dvs. ca. 10% i Estland og ca. 25% i Latvia). Det forutsetter at svært store grupper emigrerer eller assimileres. Man kan også konstatere at etniske begreper enkelte ganger sniker seg inn i lovtekster på overraskende måter. Gjeldende versjon av den estiske statsborgerskapsloven slår for eksempel fast at de kravene til språkkunnskaper og botid i landet som stilles til søkere om statsborgskap, kan fravikes dersom det dreier seg om 'Estonian nationals'. 'Nationals' betyr vanligvis 'statsborgere', men i denne konteksten kan uttrykket bare bety 'etniske estere', og markerer en forskjellsbehandling mellom titulærbefolkningen og ikke-esterere.

Tilsvarende distinksjoner finner man hyppig i latviske lovtekster. Den latviske språkloven som ble vedtatt i 1989 (før uavhengigheten) ble gjenstand for en omfattende revisjon i mars 1992. Den nye versjonen tilgodeså det latviske språk og den etniske latviske nasjon i langt sterkere grad enn den opprinnelige lovteksten. Dette ble i lovens innledningstekst begrunnet med at 'Latvia er det eneste etniske territorium (?!) i verden som er befolket av den etniske latviske nasjon. Eksistensen av det latviske språk utgjør en av de viktigste forutsetninger for den latviske nasjonens fortsatte eksistens og for den videre utvikling av den latviske kultur'.² Dette sitatet uttrykker klart at statsmakten oppfatter seg først og fremst som forkjemper for rettighetene til én bestemt etnisk gruppe, og ikke som en instans som står over gruppene.

I Litauen var det i første fase av frigjøringskampen en tendens til at landets myndigheter snakket om 'det litauiske folk' i etnisk forstand og dette folkets spesielle rettigheter. En konsekvens av denne retorikken var at landets etniske polakker følte seg fremmedgjort i staten. De bor kompakt innenfor et par avgrensede områder og har i århundrer holdt fast på sitt språk og sine tradisjoner.³ I den senere tid har imidlertid den offisielle litauiske retorikken svinget klart i retning av politisk statsbygging. Man taler nå om 'Litauens folk' heller enn om 'det litauiske folk', men uansett vil litauisk kultur være helt dominerende.

Moldova.

Situasjonen i Moldova adskiller seg fra situasjonen i alle andre sovjetiske arvtakerstater på ett vesentlig punkt. De etniske moldoverne snakker en rumensk dialekt og i mellomkrigstiden var størstedelen av dagens Moldova en rumensk provins. Dette gjør at Moldova av mange blir oppfattet som et rumensk *irredenta*, dvs. en del av den rumenske nasjon som ved en historisk urett er blitt liggende utenfor staten og venter på å bli 'innløst'. Av den grunn ble moldovisk nasjonsbygging lenge oppfattet som like umulig å gjennomføre som i Øst-Tyskland. Østtyskerne utgjorde ingen egen nasjon, og ethvert forsøk fra myndighetenes side på å spille på nasjonalisme og etnisitet som endel av sitt legitimitetsgrunnlag ville være

² *Diena*, (Riga) 24 April 1992.

³ Jørn Holm-Hansen: 'Polakkene i Litauen: Statsborgere eller stammemedlemmer?', *Internasjonal politikk*, 1992/1-2, pp. 137-146.

selvundergravende: Det ville uvegerlig styrke kravet om gjenforening og skyve borgerne i armene på Vest-Tyskland.

Lenge oppførte moldoverne seg i overensstemmelse med nasjonalisme-teoretikernes prognoser. Frem til høsten 1991 var den moldoviske folkefronten den viktigste pådriver for moldovisk uavhengighet, men straks uavhengigheten var oppnådd gikk den over til å kreve gjenforening. Til sin store skuffelse oppdaget den imidlertid at den ikke lenger hadde folkeflertallet eller den politiske elite bak seg. President Mircea Snegurs slagord om 'etnisk rumenskhet og politisk moldoviskhet' vant oppslutning blant moldoverne. Dette var det åpenbart flere årsaker til. Demokrati-utviklingen i dagens Romania har ikke vært særlig gunstig, etter manges oppfatning har den nærmest kjørt seg fast. Gjenforening idag ville heller ikke gi særlig store økonomiske fordeler for Moldova, siden Romania er like fattig og næringsstrukturen i de to landene er svært lik. De har derfor lite å selge som den andre er interessert i. Dessuten husker mange moldoverne at mellomkrigstiden, da Moldova ble styrt fra Bucharest, ikke var noen dans på roser. Rumensk politikk var i stor grad monopolisert av eliter fra området rundt hovedstaden som behandlet Moldova temmelig ovenfra og ned.

Hensynet til de ikke-moldoviske befolkningsgruppene har også spilt en rolle. Disse utgjør ca. en tredel av befolkningen og har vært livredde for å ende opp som minoriteter i en stor-rumensk stat, ettersom Romania allerede er beryktet for sin hårdhendte etniske nasjonsbygging. Bl.a. på grunn av denne frykten har området øst for Dniester løsrevet seg fra Moldova og driver i dag med sitt eget statsbyggingsprosjekt.⁴ Et siste, svært viktig årsak til moldovernes motstand mot gjenforening er også at det alltid vil være flere fine, prestisjetunge stillinger i en selvstendig stat enn i en provins. Et stort antall byråkrater og politikere i dagens Moldova vil bli overtallige ved en gjenforening og har derfor en personlig interesse av at den ikke finnes sted.

Den moldoviske nasjonsbyggingen har gjennomgått en markant utvikling fra etnisk til politisk retorikk. Den moldovisk språkloven fra 1990 var i mange enkeltdeler svært liberal, med mange (om enn uklare) garantier for minoritetsspråkernes stilling. Samtidig var begrunnelsen for å gi moldovisk status som statspråk utvetydig basert på det etniske nasjonsprinsipp. Loven slo fast at 'det moldoviske språk er en av forutsetningene for at den moldoviske nasjon skal kunne eksistere innenfor sin suverene nasjonal-statlige formasjon.'⁵ Tilsvarende språkbruk finner vi i den moldoviske uavhengighetserklæringen et år senere. Den var svært uklar når det gjaldt spørsmålet om gjenforening vs. ny statsdannelse, men krystallklar når det gjaldt den etniske definisjon av nasjonen. Uavhengighet ble proklamert i erkjennelse av vårt folks tusenårige historie og dets uavbrutte statstradisjon innenfor de historiske og etniske grenser for nasjonsdannelsen.⁶ Tilsvarende formuleringer kan gjenfinnes i nesten alle offisielle dokumenter fra denne tiden.

I juni 1992 brøt det imidlertid ut åpen krig mellom Moldova og utbryterne i Dniester-republikken. Krigen ble vunnet av Dniester-republikken med støtte fra Russlands 14. armé som er stasjonert i området. Som et lite, fattig land klemt inne mellom mektigere naboer ble Moldova tvunget til å legge om retorikk og politikk. Det siste året har det politiske nasjonsbegrepet klart vunnet terreng på bekostning av det etniske.

⁴ Kolstø, Pål & Andrei Edemsky med Natalya Kalashnikova, 'The Dniester Conflict: Between Irredentism and Separatism', *Europe-Asia Studies*, I, no. 6 (1993) ss. 973-1000.

⁵ *Zakonodatel'nye akty Moldavskoj SSR o pridanii moldavskomu jazyku statusa gosudarstvennogo i vozvrate emu latinskoj grafiki*, Chisinau, 1990.

⁶ 'Deklaratsija o nezavisimosti Respubliki Moldova', Chisinau, 27 August 1991.

Hviterussland og Ukraina.

En viktig faktor ved utformingen av nasjonsbyggingsstrategi er den kulturelle avstand mellom titulærbefolkningen og de tallmessig største minoritetsgruppene. Jo kortere denne avstanden er, jo lettere vil det presumptivt være å vinne aksept i alle grupper for de samme symboler og verdisystemer. Hvis man rangerer de sovjetiske arvtakerstatene ut fra en slik kulturdistanse-målestokk vil Hviterussland og Ukraina komme klart på topp som de statene hvor de kulturelle forskjellene er minst. I begge statene er både titulærbefolkningen og de største minoritetsgruppene øst-slavere som snakker nær beslektede språk. I begge land utgjør hviterusserne, ukrainerne og russerne til sammen ca. 95% av befolkningen. Den helt dominerende religion er kristendommen, først og fremst ortodoksien, i tillegg til at det finnes en gruppe katolikker av såkalt 'østlig ritus' med en liturgi som ligner til forveksling på den ortodokse. Slik sett skulle man tro at forutsetningene for en vellykket nasjonsbygging med høy grad av felles identitet i befolkningen burde være til stede. En sterkt kompliserende faktor er imidlertid at en tredje, sterk, østslavisk stat, Russland, ligger liker utenfor stuedøren. Ved sin blotte eksistens øver denne staten et betydelig kulturelt og politisk press på nabolandene. På grunn av den korte kulturelle avstanden mellom østslaverne ble store grupper hviterussere og ukrainere språklig russifisert i sovjettiden. Ikke minst gjelder det den intellektuelle elite i byene.

Både det hviterussiske og det ukrainske nasjonsbyggingsprosjektet består hovedsakelig av en grenseoppgang overfor 'det russiske'. Skal russerne som bor i landet defineres inn i Nasjonen, eller er de 'etniske minoriteter'? Bør russisk språk ha samme offisielle status som titulærbefolkningens språk ettersom det tales av en svært stor del av landets innbyggere og allerede fungerer som et viktig (det viktigste?) kulturspråk i landet? På disse spørsmålene vil man få flere forskjellige svar i Hviterussland og Ukraina .

I likhet med de andre nye statene i Europa har Hviterussland fått sine egne frimerker og pengesedler og titulærbefolkningens språk er gitt status som eneste statsspråk, osv. Likevel er det et åpent spørsmål om det hviterussiske nasjonsbyggingsprosjektet kan sies være særlig vellykket. Svært få av Hviterusslands innbyggere ser ut til å ha utviklet en sterk identitet som hviterusser, verken i politisk eller etnisk forstand. Hviterusslands ledere orienterer seg i nesten alle saker mot Moskva og ved sin gjeninnlemmelse i den såkalte rubelsonen har landet gitt avkall på å føre en selvstendig finanspolitikk.

Det er mer enn tvilsomt om det hviterussiske skoleverket vil gå over til hviterussisk som undervisningsspråk innen år 2000, slik språkloven forutsetter. Mange hviterussiske nasjonalister frykter at Hviterussland ikke vil kunne overleve som selvstendig stat dersom det russiske språkets dominans opprettholdes. I Vest-Europa har vi riktignok sett at f.eks. Irland har etablert seg som et selvstendig og egenartet medlem av den europeiske familie til tross for at kolonimakten Englands språk nesten helt har fortrent det lokale språket. Men nasjonal egenart uten eget språk forutsetter sannsynligvis at identiteten kan forankres i noe ikke-språklig, så som en egen religion eller minnene om en heroisk motstandskamp. Noe slikt har Hviterussland ikke.

I Ukraina har utviklingen gått en i klart annen retning enn i Hviterussland. I deler av landet er det utviklet en sterk etnisk ukrainsk identitet som uten tvil er kommet for å bli. Dette skyldes ikke minst at det i Vest-Ukraina, som lå utenfor Sovjetunionen helt frem til Den annen verdenskrig, fantes og finnes en vital ukrainsk intelligentsia som har holdt ved like og rendyrket 'det ukrainske'. I dette eksilmiljøet ble det utformet en alternativ ukrainsk historieskriving forskjellig fra den russiske og den sovjetiske. Den fremstilte Kiev-riket som

en første ukrainsk (og ikke russisk eller fellesslavisk) stat, og også kosakkene på 1600- og 1700-tallet ble oppfattet som bevis på at ukrainerne har livskraftige statstradisjoner. Denne historietolkningen er en viktig del av ukrainsk nasjonsbygging idag. I tillegg har man også hentet frem igjen visse uavhengighets-bestrebelse fra moderne tid, så som Stjepan Banderas motstandskamp mot sovjetmakten under Den annen verdenskrig.

Denne historieskrivingen støter hardt an mot russisk historiforståelse og selvforståelse. Russerne har i alle år regnet Kiev-riket som en del av sin historie og kan til nød tenke seg å dele det med ukrainerne. Når de så finner illustrasjoner i nyere ukrainske lærebøker som skildrer hvordan 'moskovittene brenner Kiev' reagerer de skarpt. Småfyrstene i Kievtiden angrep hverandres byer til stadighet, og også det nevnte overfallet fant sted. Russerne lurer imidlertid på hvorfor én episode trekkes frem på en måte som er egnet til skape motsetninger mellom ukrainerne og 'moskovitter'. 'Moskovitter' (*moskaly*) er ikke bare en historisk betegnelse for innbyggerne av Moskva-fyrstedømmet. Det brukes i Ukraina idag også som et nedsettende ord om russere, slik russerne når de er i dårlig humør kaller ukrainerne for '*khokhly*' (etter Ukraina-kosakkens hårpisk).

Enda mer betent er arven fra Stjepan Bandera som i sin kamp mot sovjetmakten var villig til å samarbeide med Hitlertyskland, og også hadde enkelte fascistoide trekk i sin ideologi. Ukrainas nye riksvåpen er en trefork, et gammel symbol fra Kiev-tiden som også Bandera brukte. Svært mange russere oppfatter det som fascistisk og liker dårlig å få det stemplet inn i passet sitt.

Den ukrainske uavhengighetserklæringen fra sommeren 1990 legger opp til en klart politisk, ikke etnisk nasjonsbygging. Den taler eksplisitt om 'Ukrainas folk' ikke om 'det ukrainske folk'.⁷ Ukrainas første president Leonid Kravtjuk trakk i sine taler frem at russernes situasjon i Ukraina overhodet ikke kan sammenlignes med situasjonen i Baltikum. 'Her er de en del av den innfødte befolkningen, de har bodd i dette landet i hundreder av år.'⁸ Men denne holdningen nedfelte seg ikke i den ukrainske loven om nasjonale minoriteter som ble vedtatt i 1992. Den omtaler alle ikke-ukrainere som 'minoriteter'. Russiske aktivister i Ukraina har krevd at loven må skrives om. Den må slå fast 'de ukrainske folks rettigheter' uten å skille mellom majoritetsfolk og minoritetsfolk.⁹

Mye av problemet bunner seg i at en egen *etnisk* ukrainsk identitet bare kan utformes i kontrast til den russiske. Mens en utenforstående iaktager blir slått av de sterke kulturelle likhetstrekkene mellom ukrainere og russere, hevder ledende ukrainske nasjonalister at det ikke finnes noe europeisk folk som er så forskjellig fra ukrainerne som nettopp russerne.¹⁰ Andre ukrainske nasjonalister går enda lenger og hevder at russerne ikke engang er europeere - Ukraina er Europas forpost mot Asia. På motsatt side av barrikadene hevder enkelte russiske nasjonalister at det ikke finnes noe ukrainsk folk i det hele tatt: Ukrainerne,

⁷ *Argumenty i fakty*, 1990, no. 29

⁸ *Pravda*, 16. juli 1991, sitert etter Roman Solchanyk, 'Ukraine, The (Former) Center, Russia and "Russia"', *Studies in Comparative Communism*, XXV no. 1, (March 1992), ss 31-45, på s. 38.

⁹ Den ukrainske minoritetsloven er trykket i *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini* no. 36 1992, ss. 1187-89, de ukrainske reaksjonene bl.a. i *Jug* (Odessa) og *Vetsjernjaja Odessa* 18 September 1992.

¹⁰ Forfatterens samtale med Dmytro Zakharuk, daglig leder for det nasjonal-demokratiske partiet Rukh, i Kiev, september 1994.

eller 'lillerusserne' som de helst sier, er bare en under-gruppe av russerne. Slike utsagn gir ukrainske nasjonalister vann på mølla.

Likevel er det liten grunn til å tro at de ukrainsk-russiske spenningene i Ukraina vil toppe seg i en alvorlig konflikt. For det første gjør de ukrainske sentralmyndighetene få forsøk på å presse alle regionene inn i én form. De russisk-språklige områdene i øst og syd får stort sett innrette seg som de vil, selv når de undertrykker det ukrainske språk. For det annet fungerer de store gruppene av russisk-språklige ukrainere som en slags brobyggere, med ett ben i hver leir. En av dem, Leonid Kutsjma, ble valgt til president sommeren 1994 og vil utvilsomt forsterke den ukrainske nasjonsbyggingens politiske komponenter.

Transkaukasia

Alle de tre transkaukasiske statene, Armenia, Azerbajdzjan og Georgia, har vedtatt den såkalte null-varianten i sine statsborgerskapslover, dvs. alle permanente innbyggere er innvilget statsborgerskap uten begrensinger for minoritetsgrupper. Likevel må nasjonsbyggingsprosjektene alle steder kunne sies å ha en klart etnisk slagside. Det som i første rekke har karakterisert transkaukasiske politikk de senere årene er blodige, etnisk motiverte kriger som har drevet store folkegrupper på flukt hjem til sine 'etniske hjemland'.

Armenia er den sovjetiske arvtakerstat hvor titulærnasjonen utgjør den suverent største del av befolkningen: 93% i 1989, og enda mer i dag. I en slik situasjon skulle man tro at det ville være mulig å koste på seg et inkluderende nasjonsbegrep uten frykt for at ens nasjonale egenart ville bukke under. Men landets store nasjonale trauma er det store folkemordet i Tyrkia i 1916 da over én million armenere ble drept. Denne tragedien er resonansbunn for armenernes opplevelse av å være en beleiret kristen utpost omgitt av fiendtligsinnede muslimske folk. Den største minoritetsgruppen i Armenia frem til 1990 var azerier, et folk som er meget nært beslektet med tyrkerne i Tyrkia. Minnene om 1916-massakren blir også holdt i live av krigen i Narorno-Karabakh i Azerbajdzjan, hvor armenerne mener at deres landsmenn er truet av et tilsvarende folkemord. Imidlertid kan vi konstatere at det nåværende armenske regimet, med president Levon Ter-Petrossian i spissen, ikke er på langt nær så fiksert på 1916-tragedien som deler av den armenske opposisjonen er.

I Azerbajdzjan startet blind etnisk vold med myrderiene i byen Sumgait i 1988 og toppet seg i anti-armenske pogromer i Baku i januar 1990. I løpet av 1990-91 flyktet ca. 300 tusen armenere til Armenia og omtrent like mange azerier den andre veien. Den nasjonalistiske Folkefronten som hadde makten i 1992-93 forsøkte å holde igjen de verste pogromistene, men var selv likevel en forkjemper for det etniske statskonseptet. Da et nytt regime dominert av eks-kommunister overtok regjeringmakten i 1993, tok landet et steg vekk fra etnisk statsbygging.

Georgia ble i sin tid av Andrej Sakharov karakterisert som et 'mini-imperium'.¹¹ Georgierne er Kaukasus' største folkegruppe og aspirerer mot en lederrolle i regionen som de mindre folkene lett oppfatter som truende. Delvis i et forsøk på å holde georgierne nede gav Stalin (til tross for at han selv var georgier) territoriell autonomi til tre folkegrupper i Georgia, osseterne, abkhazerne og adzjarene. De siste er georgisk-talende muslimer og finner seg bra til rette innenfor den georgiske staten, men i både Syd-Ossetia og Abkhazia har det brutt ut regulære krigshandlinger. Det georgiske parlamentet opphevet i 1992 begge områdenes selvstyre og signaliserte slik klart at det ønsker å bygge en georgisk enhetsstat uten rom for etniske særrettigheter.

¹¹ *Ogonjok*, 1989, no. 31.

Sentralasia.

De dominerende folkegruppene i Transkaukasia er alle innfødte i regionen, mens den slaviske innvandringen har vært meget beskjeden. Annerledes forholder det seg i Sentralasia. Her utgjør russerne den største nasjonale minoriteten i alle de fem nye statene unntatt én. (Unntaket er Tadjikistan lengste i sør, hvor over tyve prosent er uzbekere.) Tadjikene er farsi-talende og uzbekerne, turkmenerne, kirgizerne, karakalpakene og kazakhene taler forskjellige tyrkiske språk, men alle er muslimer, og den kulturelle forskjellen dem imellom er vesentlig mindre enn mellom disse gruppene på den ene siden og den innflyttede europeiske befolkningen på den andre.

De sentralasiatiske samfunnene har i vårt århundre vært preget av en markant etno-sosial tvedeling, hvor den innfødte kulturen har vært nesten enerådende på landbygden og den europeiske, russisk-språklige kulturen har dominert i byene. Et delvis unntak utgjør her Kirgisistan og Kazakhstan hvor en del av de innflyttede russerne, ukrainerne og tyskerne er bønder. Men i disse to landene har den europeiske innflyttingen også til byene vært svært stor. Faktisk utgjorde kirgiserne så sent som i 1989 bare 27% av befolkningen i Kirgisistans hovedstad Bisjkek (Frunze) mens europeerne utgjorde 65%. I Kazakhstans hovedstad Almaty (Alma-Ata) var tallene 22% kazakher og 67% europeere. Kazakhstan er også den eneste sovjetrepublikken hvor titulærbefolkningen utgjør mindre enn halvparten av landets samlede befolkning, 39,6% i 1989. Dette har sammenheng med de store kazakhiske tapstallene under tvangskollektiviseringen og hungersnøden på 1930-tallet, og også med Khrusjtsjovs store nydyrkingskampanje på 1950- og -60-tallet, som førte til massiv slavisk innvandring. De slaviske nybyggerne slo seg i første rekke ned på steppeområdene i Nord-Kazakhstan. I seks av de nordligste oblastene (fylkene) utgjør slaverne over 70% av befolkningen.

Den demografiske situasjonen i Kazakhstan kan på mange måter sammenlignes med den baltiske. Når latviske og estiske politikere taler om behovet for å fremskynde russisk emigrasjon fra Baltikum for å verne om den baltiske kulturen kunne disse argumentene vel så gjerne brukes av kazakhene. Det er heller ingen tvil om at den innfødte kulturen i Kazakhstan står langt svakere i forhold til den russiske enn tilfellet er i Baltikum og slik sett kan ha større behov for beskyttelse. Der er da også klare likheter mellom baltisk og kazakhstans nasjonsbygging, men enda mer markante forskjeller.

Det kazakhiske nasjonsbyggingsprosjektet defineres av de ledende kazakhiske politikere i rent politiske, overrettslige termer. Kazakhstans president Nursultan Nazarbaev har ivret sterkt for at det må utvikles en felles-kazakhstansk nasjonal ideologi som kan binde sammen de forskjellige befolkningselementene. Under en stor konferanse i Almaty i mai 1993 uttalte han at

det finnes en hel del stater i verden, endog svært velstående, som består av flere nasjoner og nasjonaliteter enn det vi har i Kazakhstan. I disse landene er patriotismen spesielt sterkt utviklet. En andektig holdning overfor statssymbolene hersker i landet. For eksempel spiller man nasjonsangen og folder ut flagget ved skoledagens begynnelse, når en jury eller en embedsmann tas i ed, og ved mange andre anledninger.¹²

Utvisomt er det USA Nazarbaev har i tankene. Dette er politisk nasjonsbygging i ren form. For å unngå etnisk polarisering i politikken har Nazarbaev har også aktivt forsøkt å skape politiske partier i Kazakhstan som kan appellere til alle befolkningsgrupper. Bare i begrenset grad kan han sies å ha lyktes. Det er også verd å merke seg at til tross for den patriotiske felles-kazakhstanske retorikken er flere konkrete politiske vedtak preget av en annen

¹² *Sovety Kazakhstana*, 13. mai 1993, *Azija*, mai 1993

tenkning. Som i Latvia blir slavisk-lydende steds- og gatenavn byttet ut med innfødte navn, også i kompakt slaviske områder.¹³ Den kazakhstanske grunnloven gir etniske kazakher bosatt i utlandet rett til dobbelt statsborgerskap, men gir ikke samme rett til etniske russere bosatt i Kazakhstan.¹⁴ Tilsvarende gir den kazakhstanske immigrasjonsloven alle etniske kazakher rett til å flytte til Kazakhstan, mens det er strenge kvotereguleringer for alle andre etniske grupper.¹⁵ Man kan kanskje rettferdiggjøre en slik forskjellsbehandling ut fra den demografiske situasjon som er beskrevet ovenfor, men det kan ikke herske noen tvil om at den strider imot statsmaktens egen erklærte målsetning om å skape en felleskazakhstansk nasjonsidentitet.

I Kirgisistan er det en tilsvarende, men ikke identisk innebygget spenning i nasjonsbyggingsprosjektet. Kirgisistan har åpnet opp for større pressefrihet og større politisk pluralisme enn noe annet sentralasiatisk land. Slik sett har minoritetsgruppene større muligheter til å fremme sin sak enn i nabolandene. Samtidig gir dette også aggressive kirgisiske nasjonalister gode sjanser til å gjøre seg gjeldende, og i stor grad er det de som setter den politiske dagsorden. President Askaev er ingen nasjonalist og gjør hva han kan for å forhindre en masseflukt av europeere. En storstilt emigrasjon vil utvilsomt føre til at den kirgisiske økonomien blir enda skralere enn den er idag. Askaev har nedlagt veto mot endel klart etniske lovforslag i det kirgisistanske parlamentet, så som forslaget om at all jord i landet skal tilhøre det etnisk kirgisiske folk. Samtidig prøver presidenten å være lydhør overfor nasjonalistens synspunkter. Han har hevdet at 'nasjonal (les: etnisk) renessanse er et objektivt imperativ i dagens verden',¹⁶ og den kirgisiske grunnloven går svært langt i å gi titularbefolkningen en særstatus i staten:

Vi, Kirgisistans folk
vil arbeide for kirgiserne nasjonale renessanse og beskytte og utvikle interessene til representanter for andre nasjonaliteter. (...) Vi bekrefter vår troskap overfor menneskerettighetene og overfor nasjonalstatsidéen.
(*natsional'naja gosudarstvennost'*)¹⁷

Europeerne spør syrlig: 'Hvem er det vi skal beskyttes mot? Er det kirgiserne? Og hvem er det i så fall som skal beskytte oss? De samme kirgiserne?'¹⁸ De føler i stigende grad at det ikke er plass til dem i det kirgisiske samfunn, og flytter ut med en fart av ca. 5% i året.¹⁹

En markant utflytting av europeere finner sted også fra Uzbekistan, Turkmenistan og Tadzjikistan. Slik stemmer europeerne 'med bena' og signaliserer at forsøkene på å skape overetniske nasjonale identiteter i disse landene langt på vei er mislykkede. Den suverent største utflyttingen har funnet sted i Tadzjikistan der nesten 300 av de vel 400 tusen europeerne har flyktet som en følge av en blodig borgerkrig mellom forskjellige tadjjikiske stammer i 1992.

Ikke i noen av disse tre statene tilkjennes titulærnasjonen en særstatus i grunnloven eller i andre offisielle dokumenter slik som i Kirgisistan, Latvia og Moldova. Turkmenistan har endog gått så langt som å åpne opp for dobbelt turkmensk-russisk statsborgerskap for republikkens europeiske borgere. Likevel er titulærnasjonen alle steder i ferd med å bli 'det

¹³ Se for eksempel *Kazakhstanskaia pravda*, 17. september 1992 og 14. mai 1993

¹⁴ 'Konstitutsija respubliki Kazakhstan', i *Mysl'*, (Almaty), 1993, no 4, paragraf 4.

¹⁵ 'Zakon Respubliki Kazakhstan ob immigratsii', *Sovety Kazakhstana*, 25. august 1992.

¹⁶ *Slovo Kyrgyzstana*, 3. mars 1993, s. 2

¹⁷ *Slovo Kyrgyzstana*, 29. desember 1992, s. 2

¹⁸ *Slavianskie vesti* (Bishkek), 1992, no. 16, s. 2

¹⁹ Igor Rotar', 'Slaviane v Srednei Azii', *Nezavisimaia gazeta*, 29. april 1993.

statsbærende folk' i den forstand at den i stigende grad monopoliserer det politiske liv og fyller alle prestisjetunge stillinger i kultur- og samfunnsniv. Denne tendensen begynte allerede under Breznev, men er blitt forsterket etter selvstendigheten. Den henger sammen med at den politiske kulturen i området i stor grad er knyttet til klan- og stammelojaliteter. En sentral-asiat ansetter derfor helst folk fra samme region og samme klan som seg selv, selv om denne skulle være dårligere kvalifisert enn europeiske kandidater. Tendensen henger også sammen med den demografiske utviklingen i området: Sentral-asiatene har langt større fødselstall enn europeerne, og store grupper av unge sentral-asiater strømmer inn til byene fra landsbygda og krever en plass i solen. Det er vanskelig å ha noen sterk mening om hvorvidt myndighetene i det stille oppmuntrer til 'etnifiseringen' av de sentralasiatiske nasjonsbyggings-prosjektene i strid med sin egen retorikk, eller om denne utviklingen skyldes prosesser som myndighetene ikke har kontroll med.

Russland.

I flere henseende adskiller det russiske statsbyggingsprosjektet seg fundamentalt fra de 14 andre som har vært omtalt i denne artikkelen. Russland har en kontinuerlig eksistens som selvstendig stat siden middelalderen, men har aldri vært noen nasjonalstat. Tsar-Russland var et imperium, også i sin selvforståelse. Hvorvidt det var et *etnisk* imperium, hvor russerne hadde spesielle rettigheter, er et omstridt spørsmål, som jeg for min egen del vil besvare med nei, med unntak for perioden etter 1880. Også sovjetperioden oppfatter jeg som et ikke-etnisk imperium, styrt av en tverr-etnisk elite, den såkalte *nomenklatura*.²⁰

I Russlands tilfelle dreier det seg altså ikke om å bygge opp og få aksept i befolkningen for en *ny* statsdannelse, men å få statens borgere til å godta at den gamle statens territorium er blitt drastisk innsnevret. I kommunist-perioden var de fleste russeres identitet knyttet til Sovjetunionen som helhet. Det skiller dem var de fleste representantene for de andre folkeslagene i landet som følte tilknytning først og fremst til sin egen republikk.

I USSR utgjorde russerne bare snaue 50% av den samlede befolkning mens de i dagens Russland utgjør hele 81,5%. Det gjør at denne staten har et langt sterkere russisk preg og fristelsen til å prøve å gjøre den til en russisk nasjonalstat i etnisk forstand er avgjort til stede. På den annen side er dette et meget risikabelt prosjekt ettersom Russland, (i likhet med Sovjetunionen, men som den eneste av Sovjetunionens arvtakerstater), er en etnisk basert *føderasjon*. Landet har intet mindre enn 21 etnisk definerte (del)republikker, én etnisk autonom oblast (fylke) og 10 etnisk definerte nasjonale distrikter (*okrugi*).

Som en direkte følge av sovjetrepublikkenes løsrivelsesprosess under perestrojka begynte også Russlands delrepublikker på ensidig basis å oppjustere sin status innenfor den russiske føderasjonen. Et par av dem, Tsjetsjenia og Tatarstan, erklærte seg endog politisk uavhengige. Rundt 1991-1993 var det en utbredt oppfatning at den russiske føderasjonen ville gå samme veien som den sovjetiske, nemlig over i historien, og oppløses i sine enkelte faktorer. Maktkampen i Moskva mellom parlamentet og presidenten i 1993, som langt på vei lammet det politiske sentrum, gav republikkene gode muligheter til å fiske i rørt vann etter nye rettigheter og fullmakter.

Fisjons-scenariet ser likevel ut til å være unngått. Sentrum har mye større muligheter til å legge økonomisk press på de nasjonale republikkene enn omvendt. Mange av dem ligger omringet av Russland på alle kanter og kan i beste fall bli et nytt Lesotho-land. Jevnt over er

²⁰ Jeg går endel inn på denne problematikken i *Russians in the former Soviet republics..* op. cit, note 1.

de også etnisk mer heterogene enn de sovjetiske arvtakerstatene utenfor Russland. I flere av dem er russerne største folkegruppe, og disse er som regel lite interessert i å løsrives fra Russland.

På det symbolske plan trekker det moderne russiske statsbyggings-prosjektet i forbausende høy grad veksler på den gamle tsararven. Russlands flagg er tsarmaktens merkantile flagg,²¹ og riksvåpenet er den samme bekronede to-hodete ørn som tsar-Russland i sin tid 'arvet' fra det bysantinske riket. Mens omverdenen lett oppfatter denne symbolikken som uttrykk for at Russland har store problemer med å frigjøre seg fra sin imperiale fortid, kan den innad i Russland signalisere at staten ikke skal være etnisk russisk, men multi- og overnasjonal, slik tsar-Russland var det. På den annen side kan patriark Aleksij IIs deltakelse ved Boris Eltsins innsettelses-seremoni som president i 1991 vanskelig tjene et slikt formål. Den ble oppfattet som et tegn på at den ortodokse kirke aspirerer mot å gjenvinne sin gamle posisjon som statskirke, noe som ble dårlig likt av Russlands mange millioner muslimer.²²

En av Russlands fremste sosialantropologer, Valerij Tisjkov, har studert identitetutviklingen blant Russlands innbyggere, og konkluderer med at en overetnisk russisk (*rossijskaja*) identitet, knyttet til stat, territorium og historie, er i ferd med å slå rot. Den erstatter ikke de etniske identitetene, som fortsatt vil ha sin plass og sin betydning på det kulturelle plan, men fortrenger dem på det politiske plan. Dette gjelder både for russere og ikke-russere, mener Tisjkov.²³ Det er for tidlig å si om denne analysen er uttrykk for ønsketenkning eller reelle tendenser.

Kommunismens fall i Sovjetunionen og Østeuropa har gitt forskerne et utrolig rikt materiale til å studere sammenliknende statsbygging i praksis. Ikke siden avkoloniseringen av Afrika på 1960-tallet har verden opplevd en tilsvarende voldsom vekst i antall nye stater.²⁴ Disse statene har det som trengs for å gjøre komparasjon til et fruktbart foretakende: Et stort antall likhetstrekk men samtidig en rekke ulikheter. Disse ulikhetene har, som vi har sett, gitt seg utslag i tildels betydelige forskjeller i veivalg og strategier.

²¹ Mens tsar-imperiet andre flagg, i sort, gull, og hvitt, bare brukes av russiske monarkister og andre demokratimotstandere.

²² Forfatterens samtaler i Kazan', oktober 1991.

²³ Valery Tishkov: **'Nationalities and Conflicting Ethnicity in Post-Communist Russia'**, United Nations Research Institute for Social Development DP 50, March 1994.

²⁴ I tillegg til de som er behandlet i denne artikkelen er Makedonia, Bosnia, Slovenia og den tsjekkiske republikk helt nye stater. Dernest må også Slovakia og Kroatia kunne regnes til denne kategorien til tross for at de hadde en periode med politisk uavhengighet (under tysk formynderskap) under den annen verdenskrig. Tilsvarende kortvarige uavhengighetsperioder opplevde også Georgia, Ukraina og enkelte av de andre post-sovjetiske statene etter Første verdenskrig.